

ZADRUGA

Naznanila občnih zborov se zaračunajo po 25 Din, drugi inserati po dogovoru. — Upravništvo pri Zadrugni Zvezi v Celju.

LIST ZA ZADRUŽNIŠTVO IN KMETIJSTVO. LAST IN GLASILO ZADRUŽNE ZVEZE V CELJU.

Ivan Lapajne:

Štiridesetletnica Okrajne posojilnice v Krškem.

Zrno do zrna pogača;
kamen do kamna palača.

Priprave za ustanovitev Okrajne posojilnice v Krškem so se vršile že leta 1884. vsled spodbude najboljšega in najstarejšega pospešitelja slovenskega zadrugništva, osobito posojilništva, ranjkega Mihaela Vošnjaka. Radi tega se je vršil ustanovni občni zbor 7. decembra 1884., katerega se je udeležilo dokaj meščanov, kmetov, uradnikov, učiteljev. Od teh jih je 17 pristopilo kot zadrugniki, ki so pravila podpisali in izvolili prvo načelstvo in nadzorstvo. Da se se pravila spravila v soglasje z zadrugnim zakonom, treba jih je bilo še na treh občnih zborih v l. 1885. popolnjevati, na kar jih je okrožno sodišče 14. aprila 1885 registriralo. V pravila je bila sprejeta neomejena zaveza, deleži po 12 gld., občine delokroga (5), prepoved, da bi odborniki jemali na posodo ali bili poroki, posojevanje na menice in druge določbe, ki so soglašale z zadrugnim zakonom. Prvo načelstvo je imelo pet članov, ki so bili Ivan Knavs, župni upravitelj kot ravnatelj, Ivan Lapajne, Anton Jugovic, Ivan Pfeifer in Anton Jurčec. V prvem nadzorstvu sta bila Ferdo Seidl, profesor, in gostilničar Janež. Po svojih pravilih je bila posojilnica v svoji prvi sedemletni dobi osnovana po načelih nemškega zadrugarja Schulze-Delitzscha. Ker je posojevala v tej dobi edino le na menice, ki so za kmetijske razmere neprikladne, se ni mogla krepko razvijati. Zato jej je dobrodošel rajfajzenski zakon od 1. junija 1889. Posojilnica se je potrudila, da je svoja pravila prirojila po tem novem zakonu. Storila je to leta 1892. in sprejela v svoja pravila načela tega zakona. Ta načela so zavodu svobodo zelo omejila; opustilo se je posojevanje na menice in vpeljale so se zadolžnice, za katere je novi zakon od 1. junija 1889 dovolil

rabiti menične enojne koleke (po I. lestvici). Razen te pristojbinske ugodnosti je imela zdaj posojilnica tudi to pravico, da je bila oproščena pridobinskega davka. Vendar si je ona te ugodnosti vključ z zakonu morala šele izposlovati potom rekurzov na razne instance, celo na upravno sodišče! Brez obotavljanja je finančno ravnateljstvo le pripoznalo posojilnici ugodnost rabiti pri zadolžnicah menični mali kolek.

Od leta 1892. začela je posojilnica bolj razvijati svoje gospodarsko in človekoljubno prizadevanje. Nabirala je člane, katere si je pa morala največ s posojevanjem pridobiti in vabila je k sebi varčevalce; kajti s samimi deleži ne bi mogla vstrezati obilnim prošnjikom. Ti so dobili večinoma osebni kredit, izjemoma realni, včasih, pri slabih prošnjikih pa celo kombinirani, t. j. posojilnica je zahtevala še poroke, četudi je stranka ponudila zemljiško vknjiženje. Zadolžnice se pri naši posojilnici že 33 let tako glasé, da se stranka zaveže vrniti posojilo že čez pol leta. Te zaveze se menda niti eden dolžnik ni držal. Nasprotno je pa bila posojilnica in je še tako potrpežljiva, da čaka stranko na vračilo 5, 10 in 20 let! Ker dolžnike pazljivo nadzoruje s tem, da poizveduje po njihovem gospodarstvu in hodi tudi večkrat gledat v zemljiško knjigo, ki jo ima pred nosom, zato potrpi in čaka, dokler zadolžnica ne zastara, t. j. v 30 letih.

Četudi ima posojilnica neomejeno zavezo, vendar ta okolščina zadrugnikov ni strašila. Ta zaveza pa je bila dobra garancija za vlagatelje, katerih število se je stalno množilo. V teku let je pristopilo čez 3400 udov; enako število je bilo vlagateljev. V teku let se je pa zlasti število dolžnikov in število zadrugnikov skrčilo. Takoj po vojni so dolžniki vse vrnili, ker so se bile gospodarske razmere zboljšale, ali ker so se bili dolžniki kam drugam zatekli. Pred štiridesetimi leti je bila namreč naša posojilnica edina denarna zadruga v političnem okraju krškem. Zdaj je pa vseh posojilnic v tem okraju več kakor političnih občin. Pri naši poso-

jilnici so defali prvotno njeni upravitelji brezplačno. Čisto naravno: prvi dve leti niso bili poravnani niti ustanovni stroški. Pozneje se jih je malenkostno odškodovalo; nagrade se pa niso dajale iz čistega dobička, marveč iz tekočih sredstev. Čistega dobička se upravitelji niso dotaknili, marveč so ga vsako leto shranili v rezervo. Tudi se je iz tekočih sredstev naklonilo vsako leto revežem in za druge narodne ali humanitarne potrebe večje ali manjše vsote.

Poleg načelstva je skrbelo za posojilnico domače nadzorstvo, ki je štel najmanj tri člane, kakšno leto tudi štiri, pet in šest oseb. To domače nadzorstvo je bilo sicer obligatno, toda ne strokovno. Strokovno revizijo zadruga je vršila najprej Zveza slovenskih posojilnic v Celju, kasneje pa Zadruga Zveza. Kako se glasé na priliko rezultati teh nadzorovanj od strani Zadrugne Zveze v Celju, o tem se čitatelj lahko prepriča v moji knjigi »Jugoslavanski posojilničar in zadrugar«, kjer je priobčeno revizijsko poročilo Zadrugne Zveze celjske z dne 21. febr. 1921.

Naša posojilnica je stala na stališču, da ni strogo trgovsko podjetje, ampak kot rajfajznovka človekoljubna ustanova. Zato je uvedla nizko obrestovanje in le 1½% razločka na obrestih. Njeni upravitelji so opažali, kako so bili dolžniki veseli, ko so dobili denar po ceni na posodo. Zadovoljni so pa bili tudi vlagatelji, ker so imeli prihranjene novce dobro zavarovane. Mnogi so zaupali zavodu denar in vložno knjižico. Nasprotno pa je imelo načelstvo velike skrbi; ni šafa, imeti vedno potrebno denarno zalogo za vlagatelje in prošnjike na razpolago. Vlagateljem vedno vstreči, zlasti ker smo se malokdaj držali odpovednih rokov, je bilo včasih težavno. Mučne so prolongacije; mučna je skrb, da se bode pri dolžnikih zgubilo, ko je šlo kmetijsko gospodarstvo navzdol, ko je bila trtna uš vinograde pokončala, ko so bile slabe letine, ko so žužki pojedli pšenico, ko je bila gospodarska in denarna kriza, ki je bila leta 1924. zopet nastopila in

je še leta 1925. ni bilo konca. Posojilnica je bila primorana obresti za vloge dokaj zvišati in vsled tega tudi za posojila; radi tega svetuje svojim dolžnikom, naj ne jemljejo na posodo.

Posojilnica ima sicer priprosto, vendar pa pregledno in praktično knjigovodstvo. Od danih posojil jemlje za pol leta predplačane obresti, vendar si pridrži pravico terjati pred obrokom; v tem slučaju povrne predplačane obresti. Tega dovoljenja pa se ni poslužila. Posojilnica posodi včasih eni in isti stranki večkrat, morebiti enkrat na osebni kredit, drugič na zemljiško vknjižbo, tretjič na oba načina. V glavni knjigi pa je za takega dolžnika le en sam konto. Pri opešanih dolžnikih je težko take dolgove pravilno izterjati. Kljub temu je prišlo v teku štiridesetih let le malokdaj do sodnijske tožbe, ker je načelstvo zelo previdno in potrpežljivo. Od leta 1914. naprej ni bilo več sodnijske tožbe, četudi je zdaj še kakih petsto dolžnikov.

Važen dogodek pri posojilnici je bil nakup lastnega doma, kar se je izvršilo l. 1908. Kupila se je hiša št. 98-99 v Krškem in prizidala se je poslopje št. 39; k posestvu pripadajo gospodarska poslopja, vrtovi, vinograd, travniki itd. Nakupna vrednost je v bilanci izkazana z 20.000 dinarji, davčna oblast pa vzame za svojo podlago prometno vrednost s 115.000 Din. S tem, da si je posojilnica preskrbelo lastni dom, je bilo vstreženo praktični potrebi, ker je s tem dobila stalno pisarno. Pridobila pa je tudi na ogledu, vlagatelji so ji vedno več in več zaupali, enako pa tudi zadružniki, katerim se ni bilo bati, da bi izgubili svoje deleže, ali da bi neomejena zaveza prišla v poštev.

Pred vojno je posojilnica, kakor sem že rekel, neprestano napredovala; rastle je število zadružnikov, posojiljemalcev, vlagateljev in rastle promet. Med vojno so pa bile težave, ker so bili možje v vojni; vendar se je vse premagalo. Po vojni je tudi naša posojilnica z veseljem pozdravila našo novo državo. Ta se je spomnila tudi posojilnic in drugih zadrug. Zavode te vrste, kateri imajo človekoljubne tendence, je obdarila s pristojskimi in davčnimi ugodnostmi, ki so še večje kakor so bile v Avstriji po zakonu od 1. junija 1889, ki je pa veljal le za posojilnice. Predpogoje za te davčne in pristojske ugodnosti je naša posojilnica takoj v svoja pravila sprejela in se poslužila dovoljenih pristojskih ugodnosti. Te in druge pridobljene pravice čuva posojilnica vestno, kakor so svoje dni mesta in trgi čuvali pridobljene mestne

in tržne pravice ali kmetije »staro pravdo«. Vse odloke tekom štiridesetih let, kar jih je dobila posojilnica od svoje edine merodajne inštanee, to je od okrožnega sodišča v Novem mestu, zvesto hrani posojilnica, namreč odlok z dne 14. aprila 1885 — odobrenje in registriranje pravil, odlok z dne 5. aprila 1892 — prememba pravil, preosnova v rajfajznovko; z dne 23. maja 1900 izbris člana načelstva Ivan Knavs, vpis Viktorja Ammana; z dne 30. maja 1901 — prememba pravil, deleži se ne obrestujejo; z dne 21. marca 1905 — izbris članov Pfeiferja in Jugovica, vpis Rupnika in Adlešiča; z dne 29. avgusta 1908 — prememba pravil, delokrog posojilnice se razširi na občini Videm in Rajhenburg; z dne 1. maja 1908 — prememba načelstva, izbris Rupnika, vpis Ferd. Anžička; z dne 12. aprila 1911 — prememba pravil, g 16 o nedotakljivosti imetja posojilnice; z dne 29. oktobra in 29. oktobra 1922 — prememba pravil, pristojske ugodnosti; 1. marca 1923, 27. junija 1924 in 12. marca 1925, izbris članov dr. Stanka Lapajnet, Fr. Geraldija, Ferd. Anžička, vpis Radanoviča, Ant. Lapajnet in Flor. Rozmana. — Zvesto je hranila posojilnica tudi revizijska poročila, od društva »Zveze slovenskih posojilnic« v Celju, od okrožnega sodišča v Novem mestu (po Reicherju) in od Zadružne Zveze v Celju. Revizorji so še bili gg.: Štibler, B. Kunej, Jošt, Lešničar in Smodiš.

Posojilnica je vplivala po svojih pravilih, osobito pa po svojem delu na zadružnike v moralnem in gospodarskem pogledu. Skozi 40 let se je posojilnica tudi zvesto držala načela demokracije; kajti vsako leto se je pri rednem občnem zboru v smislu pravil vršila nova volitev načelstva in nadzorstva, med katerima je bilo vedno lepo sporazumljenje.

Dodatek uredništva.

Gospod ravnatelj Ivan Lapajne je v tem spisu pozabil omeniti, da načeluje on tej lepi posojilnici od smrti prvega načelnika č. g. Knavs do danes in da je največji del tega plodonosnega in skrbnega dela, ki ga opisuje, opravil on sam. Naj mu bode dano kot najstarejšemu aktivnemu našemu zadružnemu delavcu še mnogo zdravih in srečnih let!

**Razširjajte
»ZADRUGO«!**

Konferenca zadružnih elektrarn v Ptujju.

Na okrožni zadružni konferenci v Mariboru dne 26. oktobra 1925 je kakor smo poročali v 1. letošnji številki, sprožil načelnik ptujske Zadružne elektrarne g. dr. I. Fermevc misel, naj bi se vršila posebna strokovna konferenca zadružnih elektrarn. Navzoči zastopniki zadružnih elektrarn so se s tem predlogom strinjali in Zveza je na to sklicala v Ptujju dne 31. januarja 1925 konferenco onih slovenskih zadružnih elektrarn, ki so pri njej včlanjene.

Konferenca se je vršila v sejni dvorani ptujskega magistrata. Otvoril in predsedoval ji je Zvezin predsednik g. dr. A. Božič, ki je povdaril, da mora zadružništvo kar najmarljivejše sodelovati pri elektrifikaciji naše pokrajine. Tega se je tudi celjska Zveza dobro zavedala in je v tej smeri sodelovala, kolikor so ji to njene skromne moči dopuščale. Imenom ptujske Zadružne elektrarne je pozdravil zbrane delegate zadrug g. dr. Ivan Fermevc, na kar sta po vrsti referirala Zvezin ravnatelj g. Lešničar in šef elektrotehničnega oddelka pri gradbeni direkciji v Ljubljani g. inženir Anton Ditrich. Oba referata priobčujemo na drugem mestu. Pripomnimo, da je osobite vrednosti in važnosti referat g. inženirja Ditricha, ker podaja našim že ustanovljenim in še snujočim se zadružnim elektrarnam celo dolgo vrsto dragocenih nasvetov. Tako sistematično in temeljito se tega predmeta v naših krajih še ni razpravljalo. Želeti je, da bi rodil ta referat obilo dobrega sadu!

V živahni debati, ki so se je udeležili delegati raznih zadrug kakor gg. Godec, dr. Fermevc, Klenovšek, Kolenc in dr. se je razpravljalo predvsem o davčnih vprašanjih. Tudi one naše čisto kmečke zadružne elektrarne, ki so po § 257. finančnega zakona davkov in pristojskih oproščene, morajo plačevati davek na poslovni promet, ker razlaga finančna delegacija v Ljubljani čl. 8, točko 2a zakona na poslovni promet iz l. 1922. tako, da med »priprave« za kmetijske obrate in »potrebščine« ne spada električni tok. To je seveda docela predpotopno naziranje, saj so naši kmetje tudi nekaj svetili s trskami, danes pa s petroljejem! Zakaj bi jim naše davčne oblasti ne privoščile elektrike? Toliko pa so se dali gospodje omehčati, da so priznali oprostitev davka na poslovni promet za oni tok, ki ga porabijo kmetijski motorji. One zadružne elektrarne seveda, ki pa nimajo pretežno kmetijskega značaja,

morajo plačati davek na poslovni promet. Zveza bo storila svoje korake glede oproščanja, pa veliko upanja na doseg uspeha v današnjih razmerah ni. Od vseh strani pa je bilo slišati pritožbe glede elektrofirm. Razni zastopniki teh firm navajajo zadruga vse k prevelikim izdatkom za naprave omrežij in transformatorjev, delavci firm delajo prepočasi in nesolidno itd. Na to je dobro opozoriti zlasti vse naše zadrugarje, ki se bavijo z načrti za nove naprave! V zvezi s to debato je konferenca izrekla željo, naj bi Zveza uredila tehnično pisarno pod vodstvom strokovnega inženirja. Glede vzdrževanja te pisarne pa se nazori posameznih zastopnikov niso strinjali. O tem bode razpravljalo Zvezino načelstvo, ki bode elektrarne o svojih sklepih obvestilo.

Referati in debata so ugajali vsem delegatom in gostom, tako da je mogel Zvezin predsednik g. dr. Božič na koncu zborovanja konstatirati že lep moralni uspeh te prireditve, ki bo pa seveda pokazala pravi svoj pomen šele v bodočih letih.

Po konferenci se je vršil skupen obed in mal družabni sestanek v ptujskem Narodnem domu. Za prisrčen sprejem in pogostitev se je treba na tem mestu še posebej zahvaliti ptujski Zadrugi elektrarni in njenemu načelniku g. dr. Fermevcu.

Dipl. ing. Anton Ditrich, Ljubljana:

Osnovanje in delovanje zadrughnih elektrarn.*

A) *Uvod.*

B) *Izvršitev projekta.*

- I. Priprava za projekt. Pogodba z elektrarno za dobavo toka.
- II. Predprojekt. Kratka skica rentabilnosti.
- III. Definitivni projekt.
 - a) Visokonapetnostni daljnovod.
 - b) Transformatorske postaje.
 - c) Omrežje.
 - d) Hišne inštalacije.
- IV. Oddaja del, ofertalna licitacija.
- V. Pogodba za oddajo del.
- VI. Komisijski ogled.
- VII. Pričetek dela in nadzor pri gradnji naprave.

* Referat na konferenci zadrughnih elektrarn v Ptujju, dne 31. jan. 1926.

VIII. Kolavdacija.

C) *Obratovanje zadruga.*

a) Tehnični oddelek:

Inštalacija, novi priključki, razna popravila in tehnična izboljšanja itd.

b) Komercijelni del:

Tarifiranje, nabava materiala, inkaso, inventura, vsaka polletna bilanca, točna rentabilnost.

Uvod.

V naslednjem vam hočem podati kratka navodila, kako morajo izvršiti zadruga projekt za preskrbo občin z električno energijo v svrhu razsvetljave in pogona gospodarskih in poljedelskih strojev, da bo podjetje kar najracionalnejše in najsmotrnejšje.

Električne zadruga vsebujejo v svoji zakonski konstituciji idealno podlago za pravilno in uspešno razpečevanje električne energije. Ne potrebujejo za uresničenje svojih projektov mnogo kapitala, ne iščejo mnogo dobička in radi udeležbe vseh konzumentov ni vobče nikakih težkoč radi napepljavanja električnega toka. Slične zadruga bi na vsak način mnogo pripomogle splošni temeljiti elektrifikaciji naših krajev, ako bi vedno s širokopoteznega tehničnega vidika regulirale cene toka ter seznanjala najširše plasti prebivalstva, predvsem poljedelca z velikimi ugodnostmi električnega toka za razsvetljavo in pogon poljedelskih strojev ter na ta način izruvale globoke korenine konzervativnosti v pogledu elektrifikacije pri našem kmetskem ljudstvu.

Priznati se mora, da je mnogokrat ta konzervativnost pri našem ljudstvu utemeljena. V povojnem času, ko se je elektrifikacija tudi v naših krajih začela razvijati, so najrazličnejše tvrdke izdelovale projekte za električne centrale neglede na njihovo rentabiliteto. Te električne naprave so pričele gnetno hirati. Kljub temu pa se sanacija sploh ni načela. Zgodilo se je, da je obratovala neka centrala, zgrajena s kmetskim kapitalom, par let z velikim deficitom, ker se ni niti enkrat potrudila sestaviti rentabilnetni proračun. Ko se je slednjič le zganila, je bilo že prepozno; nabajala se je že na robu propada. Slični in enaki zgledi plašijo kmeta in obrtnika, da se ne priključi na omrežje ter uporablja rajši za razsvetljavo petrolej, nego da bi si montiral čiste in zdrave električne žarnice v svoji hiši.

Da bo torej elektrifikacija uspešna in da bo prodrla tudi v najzagronejšemu nasprotniku vsakega napred-

ka predsodke, se mora postaviti na gospodarsko trden temelj. Ta temelj pa je točen projekt, upoštevajoč vse okolnosti glede rentabilnetnega računa. Nastane torej vprašanje, kako si zadruga zgradi ta temelj, ki jo pri obratovanju varuje pred marsikaterim usodnim razočaranjem?

Temelj projekta moramo razdeliti na tri dele:

1. Priprava za projekt in pogodba s podeželsko elektrarno za dobavo toka.

2. Predprojekt in kratka skica o rentabilnosti projektirane naprave.

3. Definitivni projekt.

Mogoče bo ta ali oni od navzočih gospodov ugovarjal, da je slično postopanje preveč birokratsko in pedantično. Uveravam ga, da je pri sličnih napravah Fabius Cunctator na mestu, ker tvorijo le solidno zgrajene električne naprave pogoj za uspešno elektrifikacijo.

Priprave za projekt.

Prehajam k 1. točki, k pripravi za projekt. Predvsem je treba ugotoviti, koliko KW za luč in koliko za moč se bo uporabilo v konzumnem okrožju? V ta namen naj pošlje zadruga svojega odposlanca do posameznih interesentov z vprašalno polo, ki naj bo pregledno in primerno sestavljena. Nadalje se ne sme pozabiti na konzum za cestno ali vobče javno razsvetljavo. Na ta način se dožene približno konzum, ki pa je ponavadi mnogo previsok, ker vsak interesent naznani več žarnic, kakor jih potem naroči. Najbolje bi bilo, da se interesent že v naprej obvezno izjavi za odjem, potem bi bila ugotovitev konzuma jednostavnejša. Seveda ta postopek povečini ni izvedljiv, ker nihče ne kupi rad »mačka v žaklju«. Od po zgoraj navedenem načinu ugotovljenega konzuma se mora torej odbiti najmanj 25%. Dolgoletna statistika nam daje tudi mnogo podatkov za ugotovitev konzuma v posameznih krajih. Tako n. pr. navaja Kyser v svoji knjigi »Die elektrische Kraftübertragung«, da je računati na prebivalca v malih in srednjih mestih 65—100 watov priključne vrednosti, odnosno 30—62 KWh oddane energije na leto; v vaseh pa 28—40 watov priključne vrednosti, odnosno 3—5 KWh oddane energije.

V Ljubljani, ki je tip mirnega mesta brez izrazitega nočnega življenja, se potroši na prebivalca ca 45 KWh, v velemestu Zagrebu pa z industrijo in cestno železnico 80 KWh. V Ptujju n. pr. se je vzela za podlago konzuma

ca 48 KWh na prebivalca brez priključka večje industrije. Priključna vrednost na prebivalca znaša za ta slučaj 80 watov, torej pri 5000 prebivalcih (Ptuj in Breg) 400 KWh.

Kakor vam bo znano, se ne sme priključna vrednost konzumnih aparatov identificirati z obtežbo v KW pri posameznih transformatorjih. Obtežilni faktor za mesta od 1.000—20.000 prebivalcev znaša 30—27% od priključka, torej za mala mesta več nego za velika, kar je razumljivo. Za izgube v vodilih in transformatorjih se lahko vzame 20—25%. Upoštevajoč vsa ta dejstva se je n. pr. izračunala kapaciteta transformatorjev v Ptuj na 180 KVA brez priključka večje industrije. Nekatere tvrdke so za Ptuj projektirale 500 KVA, kar bi pomenilo, da se mora taksirati prebivalca z 220 wati. Ta številka pa se celo v deželah z visoko razvito elektrifikacijo komaj doseže. Naj navedem nekoliko najnovejših podatkov glede priključnih vrednosti v posameznih deželah:

Nemčija 16,3 watov 20 KWh na prebivalca in leto;

Švica 137 watov, 430 KWh;

Norveška 259 watov, 463 KWh.

Te številke predstavljajo netto-priključek (brez elektrokemične in druge veleindustrije).

To vprašanje se mora zelo oprežno in s hladnim preudarkom premotriti. Velika kapaciteta transformatorskih postaj zahteva večje investicije, slabo obtežen transformator pa ima zelo slab letni učinek in je tudi stalen večji konzument toka.

Kakor sem pred kratkem čital v zapisniku zastopnikov zadrug Ormož, Središče, Ljutomer in Murska Sobota, ki mi je bil poslan v pregled, se računa v teh občinah s konzumom do 1.300.000 KWh letno. Ako bi se na podlagi teh podatkov izvršil projekt, bi bila vsekakor rentabiliteta zadrug močno ogrožena, ker je navedena številka, upoštevajoč tudi konzum industrij (opekarn, žag itd.), mnogo previsoka. Naj navedem, da ima zadruga v Slov. Bistrici višek ca 15 KW, v postaji pa sta nameščena 2 transformatorja po 50 KVA.

Povdarjam še enkrat, da je pri določitvi kapacitete naprave potrebna največja opreznost. Samoobsebi umevno je, da tvrdke za gradnjo sličnih naprav forsirajo večkrat dosego večjih naročil in pri tem na žalost tu pa tam ne gledajo na dobrobit zadrug in na narodno-gospodarsko stran naprave.

Vzemimo, da smo točno določili konzum in kapaciteto transformator-

skih postaj. Ne upoštevam v predmetnem slučaju lastne vodne naprave za drug, temveč predpostavljam vedno, da zadruga dobavlja od večje podeželske elektrarne tok svojim članom.

Dobavna pogodba.

Teren je sedaj pripravljen za sklenitev dobavne pogodbe s podeželsko elektrarno. Tudi pri sklepanju pogodbe se mora zadruga postaviti na stališče, da je elektrarna za to tukaj, da prodaja tok. Na noben način se ne sme slepo spuščati v podpis pogodb. Pogodba se mora na vsak način vsestransko premotriti. Ne bom se spuščal v detajle tega vprašanja, ker mi je znano, da je med vami mnogo strokovnjakov, ki so v sklepanju pogodb popoňnoma na jasnem. Omenil bi le, da mora vsaka dobavna pogodba med drugim vsebovati točke o količini dobavljene energije, obveznosti za oddajanje struje, predčasni razvezi pogodbe, sporih pravnega nasledstva itd. Posebno je paziti tudi na to, da zadruga doseže za svoj tok cene, ki bodo odgovarjale cenam toka okoliških zadrug, sicer bi bila zadruga z višjimi cenami vedno na slabšem v slučaju naselitve kake večje industrije v dotičnem kraju.

Predprojekt.

Ako so ti pogoji izpolnjeni, je situacija zrela za predprojekt. Določiti se mora:

- a) smer eventualnega visokonapetostnega daljnovoda, ako gre za stroške zadrug;
- b) najbolj ugodno mesto za transformatorsko postajo;
- c) kapaciteto transformatorja ali transformatorjev;
- d) odcepe nizkonapetostnih žic od transformatorja ter njihovo smer.

Pri izdelavi predprojekta se mora vpoštevati, da se transformatorska postaja namesti po možnosti centralno za eno, dve ali več vasi. Radij oskrbovanega okoliša ne sme presegati približno 1400 m. Do te razdalje so posamezni objekti z malim konzumom z uporabno napetostjo 380/220 voltov še ekonomično dosegljivi. Nadalje je paziti na okolnost, da se daljnovod izpelje pri hribovitem in gozdnem terenu na zatišni strani, v močvirnem terenu naj se drogovi ne postavljajo. Ker imamo od avgusta 1925 razlastilni zakon (določbo o razlastitvi za električne naprave v proračunskih dvanaajstih avgust-november 1925) za vse električne naprave, ki so tehnično ugodne in služijo javni koristi, ni potrebno ozirati se na posamezne trasi ugovarjajoče posest-

nike, ker je razlastitev v poštev prihajajočih parcel brez nadaljnega možna. Sporazumeti se je potrebno tudi radi nabave drogov ali se bo za daljnovod namestilo železne, betonske ali pa lesene impregnirane drogove. Omenjam, da se mora na vsak način projektirati vsaj impregnirane drogove. Navadni leseni drogovi so za visokonapetostne napeljave zabranjeni.

Najboljša dosedaj uporabljena impregnacija je s terovim oljem, in sicer mora vsebovati 1 m³ droga iz mehkega lesa najmanj 90 kg olja, katerega se mora pod pritiskom vtisniti v les. Tako impregniran drog vzdrži po statističnih podatkih povprečno 25 let, dočm znaša življenska doba neimpregniranega droga iz mehkega lesa le ca 4 do 5 let. Iz tega se lahko izračuna rentabilnost nameščenja impregniranih drog.

Glede transformatorske postaje se mora dočiti ali bo izvršena na drogu ali pa v zidani hišici. Če le možno, toplo priporočam izvedbo v zidani hišici.

Definitivni projekt.

Na podlagi tega predprojekta mora zadruga pričeti izdelovanje definitivnega projekta ali pa vsaj točno ugotoviti smernice, po katerih naj bi se projekt izvršil. Na vsak način je najbolje, da zadruga projekt definitivno izgotovi, tako da tvrdke pri ofertalni licitaciji vpišejo v proračun le svoje cene, na ta način je primerjava ponudb najenostavnejša. Seveda se mora pri tem tvrdkam prepustiti neobvezno izdelavo varijant, ki donesejo eventualno nove misli za izboljšanje prvotnega projekta.

Vodilna načela pri izdelavi definitivnega načrta naj bodo sledeča:

a) Visokonapetostni daljnovod.

Najobičajnejši je daljnovod, zgrajen na lesenih, impregniranih drogovi, ako ne presega obratna napetost 10.000 voltov. Prerez tokovodnih žic mora znašati najmanj 10 m². Pri tem pa ne sme presegati medsebojna razdalja drogov 80 m. Vobče je prerez žic točno preračunati, vpoštevajoč pri tem ohmov in induktiven upor napeljave. Pri prezu 16 m² naj se uporabi vrhica. Drogovi naj se montirajo z največ dopustnimi medsebojnimi razdaljami. Na ta način postane napeljava elektrotehnično sigurnejša, ker vsak izolator pomeni vir napak. Pravilna gospodarska razdalja drogov se lahko določi. Nadalje se mora uporabljati za vod le ravne drogove z najmanjšim vrhnim premerom 15 cm. Vobče je izračunati vrhni premer po določeni formuli iz premera žic in medsebojne raz-

dalje drogov. Tokovodne žice morajo biti oddaljene od terena 6 m, od cestišča 7 m, kar je vpoštovati pri večjih razpetinah ter v to svrhu izgotoviti točne podolžne profile trase. Vzemljevalna žica nad profazno napeljava je po zadnjih izkušnjah zelo umestna, posebno pri dolgih napeljavah, pri železnih drogovih pa radi dobrega vzemljenja neobhodno potrebna. Seveda mora biti ta žica, ki ima prerez 25 m/m² ali pa 50 m/m² in je iz pocinkane železne vrvice, povsod dobro vzemljena. Gozdnege terena naj se trasa kolikor mogoče izogne, sicer bi se morala skozi gozd narediti široka preseka, ki je po predpisih določena. Neglede na to pa se mora varovati načelo, da naj bo trasa izvršena vedno v premi črti.

b) Transformatorske postaje.

Čim je določena kapaciteta transformatorja, nastane vprašanje ali se ga bo namestilo na drogu ali v zidani hišici. Postaje na drogih so dovoljene do napetosti 25.000 voltov in do kapacitete ca 30 KVA. Pri višjih prenosnih napetostih se mora postaviti transformator v zidano hišico. Postaje na drogih, ki se nahajajo tu pa tam v Sloveniji, ne uživajo sicer mojih simpatij, ker so povečini izvršene neprimerno. Priporočim pa, da se da tudi postaje na drogu lično izvesti, vpoštevajoč varno obratovanje in lahek dohod do posameznih delov naprave. Razdelilne naprave nizke napetosti se morajo na primer na vsak način montirati v zaprti vodotesni pločevinasti omarici v dosegljivi višini na drogu. V zidani hišici pride poleg oljnega transformatorja v poštev tudi suhi transformator.

Vzemimo najprvo postajo na drogu. Ako predmetna postaja ne predstavlja končne postaje, je zelo umestno, da se jo postavi na kratkem odcepu od daljnovoda in takoj pred postajo na drogu montira progovno odklopilo, ki služi za odklop transformatorja, tako da nima monter ob priliki popravil pri postaji nikjer žic in drugih delov pod napetostjo okoli sebe. Progovno odklopilo nadomestujejo tudi ločilna odklopila pred transformatorjem. Ako se mora predmetna postaja namestiti na daljšem odcepu od glavnega droga, se mora takoj na prvem drogu odcepa montirati omenjeno progovno odklopilo.

Pri transformatorski postaji na koncu daljnovoda je tudi zelo umestno, da se montira progovno odklopilo na drogu neposredno pred postajo.

Ta navodila za postaje na drogu veljajo tudi zmiselno za postaje v zidanih hišicah.

Transformator na drogu mora imeti dovolj široko ploščad za posluho. Posebno pažnjo se mora posvetiti konstrukciji, ki omogoča spuščanje kolta za olje v slučaju popravil, pregleda itd. Znano vam je, da ne potrebuje transformator med obratom nobene posluhe, vendar se ga mora najkasneje vsako drugo leto preiskati. V krajših časovnih presledkih pa se mora vzeti pri izpušnji pipi za olje vzorec, da se kontrolira njegovo zmešljanje. Pred transformatorjem se mora na visokonapetostni strani namestiti zajezične brzde in varovala za montažo na prostem. Brzde morajo imeti zadostno induktiviteto in ne smejo sestojati samo iz takozvanih »Monteurlocken«, kakor je bilo to še pred kratkim časom splošno v navadi. Na glavnem odcepu nizke napetosti pa je montirati glavno stikalo in varovala ter varovala za vsak odcep. Nadalje je namestiti pri transformatorju na nizki napetosti strelvodno napravo.

Tudi na visokonapetostni strani je mnogokrat umestno, da se montira odvodno napravo za prenapetosti, ako se nahaja transformator daleč od glavne transformatorske postaje in, je pokrajina znana po svojih nevihtah. Glede razdalje pri nameščanju strelvodnih naprav so električne tvrdke različnega mišljenja; vsekakor pa je montirati tako napravo pri postajah, ki so oddaljene več nego ca 6 km od bližnje strelvodne naprave. Seveda se te številke ne sme vzeti za evangelij. Najsigurneje je, da se v glavnih postajah montira pravilno in zadostno napravo za odvajanje obratnih in atmosferskih prenapetosti, katera naj potem štiti vso okolico. Predmetna izvajanja veljajo za običajne prenosne napetosti n. pr. 3000 ali 10.000 voltov. Znano je, da so napeljava tem sigurneje proti atmosferskim prenapetostim, čim višjo obratno napetost posedujejo.

Kar sem navedel glede nameščanja aparatov pri postajah na drogovih, velja tudi za transformatorje v zidanih hišicah do kapacitete 50 KVA.

Prostornina pri zidanih postajah mora znašati najmanj 1.60 × 1.60 m. Takoj pri uvodu žic je namestiti tropočno odklopilo. Stikalno ploščo za nizko napetost naj se namesti v zidu na zunanji strani transformatorske postaje, tako da posluževalcu v slučaju izmenjave varoval ni potreba vstopiti v prostor visoke napetosti. Tudi naj bi se v zidanih postajah mesto visokonapetostnih varoval, ki so dokaj nezanesljiva, montiralo dosledno visokonapetostne avtomate. Posebno pozornost se mora posvetiti uvodu visokonapetost-

nih žic v postaji, ker slab uvod je vzrok motenj v obratu.

Večje transformatorske postaje nad 50 KVA pa morajo imeti na visokonapetostni strani oljna stikala. Pred temi stikali pa je montirati še odklopila.

Pri določitvi transformatorske tipe pa moram opozoriti na drugo važno dejstvo, ki ga je vpoštovati zlasti pri poljedelskih obratih. Kakor znano porabi transformator tudi v neobremenjenem stanju tok. N. pr. znaša tok pri prostem teku transformatorja 10 KW ca 0.2 KW. Ako to pomnožimo z letnimi urami 8760, potem znašajo letne izgube tega transformatorja 1752 KWh, torej dokaj visoko vsoto. Čim večji transformator, tem večja je ta izguba pri procentuelno slabi obremenitvi. V poljedelskih obratih se transformator deloma obremenjuje z mlatitvijo, vobče pa je slabo obremenjen. Radi tega se v novejšem času namešča v zmislu predpisov Z. N. E. poljedelske tipe transformatorjev, katere se lahko ca za dobo 12 ur 100% preobremenijo, ako niso bili popreje več kot 12 ur normalno obremenjeni. Seveda pri preobremenjenju nastopijo večje izgube v bakru, ki pa so le kratkodobne, medtem ko so trajne izgube v železu minimalne; letni učinek transformatorja je torej ugoden. Preobremenjenje teh transformatorjev pa sme trajati letno le nekaj tednov, kakor se to pri poljedelskem obratu potrebuje. Zato bi bilo toplo priporočati, da se pri projektiranju novih transformatorskih postaj posveča temu vprašanju največja pažnja.

Podrobnosti tega vprašanja ne bom dalje razmotrival, priporočim bi le, da se je ravno pri projektiranju transformatorskih postaj v povojnem času grešilo. Dostop k delom postaje, ki morajo biti med obratom dostopni, je bil skrajno življenjenezvaren ali pa nemogoč. Imamo postaje, katerih posluha zahteva odklop centrale, ki je oddaljena ca 15 do 20 km od postaje. Drogovne postaje večkrat nimajo posluževalne ploščadi, zidane pa so tako tesno, da se v njih ne bi moglo ganiti niti dete, kaj šele odrasel monter. Našteta napak teh postaj bi napolnilo celo brošuro.

c) Krajevno omrežje.

Preidimo k projektiranju krajevnega omrežja. Tokovodne žice se montira deloma na lesenih drogovih, deloma na zidnih in strešnih nosilcih. Pri tem se mora na vsak način paziti na varovanje estetskega lica kraja. Žice morajo biti kolikor mogoče vodoravno izpeljane in ne smejo svojevoljno več-

krat križati ceste. V Ptujju n. pr. se je pri projektiranju omrežja uvaževalo to dejstvo. Po glavnih ulicah so izpeljane žice dosledno za hišami, le žice za cestno razsvetljavo vodijo pred njimi. Seveda bi bilo najbolje, da bi se po možnosti projektiralo krajevna omrežja v mestih s kablom; ta izvedba pa zahteva sedaj previsoke investicije. Nosilne konstrukcije morajo biti trdne. Strešni nosilci pri glavnih progah morajo imeti v premeru najmanj 3 angl. palce, zidni nosilci pa U-železo profil št. 8. Povsod se mora varovati princip, da morajo biti tokovodne žice toliko oddaljene od streh, oken itd., da se jih brez posebnih pripomočkov ne more dotakniti. Medsebojna razdalja žic pa ne sme podkoračiti 30 cm pri normalnih razpetinah do 30 m. Priporočam, da se omrežje ne projektira s preveč šibkimi prerezi iz razloga štedenja. Ta napaka se ne more več pri obratovanju izbrišati in večkrat je priklop kakega motorja na omrežje brez motenja ostalih konzumentov nemogoč. Principijelno je projektirati zadostne prereze žic!

Deloma h krajevni omrežju spadajo tudi hišni priključki. Od glavne napeljave s prerezom, recimo 16 m^2 , se odcepi hišni priključek s prerezom 6 m^2 . V zmislu predpisov bi se morala tu namestiti varovala. Prostovodna varovala pa niso lahko dostopna; posebno v zimskem času monterjem ni baš povolji plezati na drogeve ali celo na strehe v svrhu izmenjave teh varoval. Namesto, da bi vložili pravilne topilne patrone, jih v sličnih slučajih iz komodnosti premostijo in varovala so iluzorna. Radi tega se je v zadnjem času postopalo sledeče: Varovanje prereza 6 m^2 se je izvršilo že v postaji na stikalni plošči. Na ta način odpadejo vsa prostovodna varovala; toda takoj pri uvodu žic v hišo pa je namestiti plombirana varovala, s katerimi sme manipulirati le od zadruga nastavljeni odgovorni obratovodja. Pri glavnih odocepih omrežja pa se mora vsekakor namestiti primerna prostovodna varovala ali pa varovala v dosegljivi višini na drogu v vodotesni omari.

d) Hišne inštalacije.

O hišnih inštalacijah vam ne bom mnogo govoril. Tozadevne smernice je svoječasno izdala gradbena direkcija v Ljubljani vsem zadrugam. Inštalacije ne spadajo k splošnemu projektu, ker jih plača vsak konzument sam. Največja rak-rana pri sedanjih inštalacijah so bila varovala, zato se jih hočem v par stavkih dotakniti.

Znano vam je, da so varovala srce vsake inštalacije. Ako varovala ne vzdržijo, potem je vse živčevje v hiši mrtvo. Na žalost niso konzumenti tega dejstva v zadostni meri upoštevali. Nastale so tu pa tam nesreče, izbruhni so požari. Varovala popolnoma varujejo inštalacijo le v onem slučaju, ako se jih ni dotaknila neveščta roka, ki jih je premostila ter s tem njih delovanje v slučaju potrebe popočinoma onemogočila. Varovala morajo pregoreti, ako nastane v inštalaciji ognjenevaren tok. Seveda, če se premosti varovalno patrono z žeblijem ali žico, se ta ognjenevaren tok poveča. Konzumenti so manipulirali z varovali odkar obstojajo hišne inštalacije, ter s tem napravili inštalacije ognjenevarne. Nasprotniki elektrifikacije navajajo ta dejstva z namenom, da bi diskreditirali ognjevarnost električnih inštalacij. Odgovoriti pa se jim mora, da je električni tok najsigurnejši za razsvetljavo in pogon, ako so varovala popolnoma intaktna in je vobče inštalacija izvedena po veljavnih predpisih.

Varovala se je montiralo tudi po skednjih in na nedostopnih krajih. V zadnjem času se je situacija glede nameščenja varoval v toliko zboljšala, ker se montirajo pri uvodu v hišo glavna varovala v plombirani omari. Ako bodo odgovorni faktorji posvečali dovolj pažnje nedotakljivosti teh varoval po lajkih in strogo kaznovali vsako zlorabo, se bo v kratkem zaznamoval na tem polju splošen napredek.

Umestna je tudi montaža malih avtomatov za inštalacije, katere uporabljajo nekatere elektrarne na Gorenjskem že dalje časa z velikim uspehom.

Vobče se morajo konzumenti držati načela, da se v nobenem slučaju ne dotikajo delov električnih inštalacij, razen onih, ki so določeni za obratovanje naprave, ker pri neprevidni manipulaciji z golimi tokovodnimi deli se zgodijo lahko smrtne nesreče. Človek pride na dva načina v stik z električno napeljavo:

1. da se dotakne dveh tokovodnih žic,
2. da se dotakne samo enega sprovodnika, ima pa pri tem dobro zemeljsko zvezo.

Razpoloženje napram električnemu toku je pri ljudeh različno. Človek z dobrim srcem in suho kožo, prenese neprimerno več, nego oni s slabim srcem in moko kožo. Smrtonosen tok znaša po Webbru $1/10$ amperja. Ako ima torej človek večji odpor, t. j., ako ima suho kožo in dobro srce, prenese pri tem toku napetost do 5000 voltov,

medtem ko se mora smatrati v vlažnih obratnih prostorih, hlevih itd. že napetost 100 voltov kot nevarna. Iz tega se razvidi, da spada naša uporabna napetost 220/380 voltov že v nevarno čuono napetosti.

Po tej kratki ekskurziji v materijo, ki sicer ne spada v današnji referat, preidem zopet k predmetu.

Oddaja del.

Sedaj je definitiven projekt izvršen, zadruga je spremna, da razpiše ofertalno licitacijo. Razpis mora vsebovati poleg točnega proračuna ali vsaj detajlnih navodil za izdelavo oferte, še kratek opis obsega razpisane naprave, točko glede začetka dela, način plačila itd. Rok za izdelavo oferte naj bo po možnosti daljši, tako da se lahko tvrdke popolnoma poglobijo v projekt.

Dejansko so se dosedaj vedno oddajala dela na ta način, da so zastopniki zadrug po večini pogledali na končno vsoto oferte in oddali delo najnižjemu ponudniku; pri tem pa se ni upoštevala kvaliteta materiala, katerega nudijo posamezne tvrdke. V sličnih slučajih konkurenca ni izkristalizirala položaja v prid konzumentu, temveč ga občutno poslabšala, ker naročnik naprave večinoma ni bil veščak. Tako so pri nas nastale naprave, ki niso v prid konzumentom in ne v čast izvršitelju. Večkrat se čuje, da se naj pogleda električne naprave na Hrvaškem in v Srbiji, ki daleko niso tako dobre nego naše. Take neumestne opazke, ki so morda izraz konservatizma, moramo odločno zavrniti češ, da se naše električne naprave, zgrajene neposredno po preobratu, nikakor ne morejo razporediti z drugimi električnimi napravami v Srednji Evropi. Iskati moramo vedno boljše primere, ne pa slabše.

Metoda, da se odda delo neposredno po pregledu ofertov, ni umestna in deloma zelo škodljiva. Oferte se mora natančno strokovno pregledati, izvršiti pregledno primerjevalno tabelo ter šele nato se lahko določi najboljšega, najprimernejšega ponudnika, *torej ne vedno navidezno najcenejšega.*

Pogodba za oddajo dela.

Po tej deloma težki odločitvi čaka zadrugo težka naloga, redigiranje pogodbe s tvrdko. Pogodba mora varovati predvsem interese zadruga. Kot prvi pogoj naj se navede, da mora tvrdka izvršiti napravo v okviru projekta popolnoma kompletno in sposobno za obrat za določeno fiksno *pavšalno vsoto.* Ako se to prezre, ima tvrdka možnost, da z različnimi doplačili zviša ceno naprave ter tako občutljivo zara-

že v njeno rentabilnost. Tvrdba se mora obvezati, da *prične* z delom v določenem času ter konča delo do gotovega termina, sicer se tvrdki zaračuna konvencionalna globa. Važno je, da se določi tudi pričetek del, ker se je n. pr. mnogokrat zgodilo, da se je pogodba podpisala s pristavkom, da se bo naprava končala dva meseca po pričetku dela. Delo se ni takoj pričelo, naprava se je dovršila 6 mesecev po podpisu pogodbe. Nadalje mora tvrdka garantirati brezhibno delovanje naprave, popraviti na lastne stroške vse napake, ki jih ugotovi kolavdacija itd. Plačilni pogoji naj se formulirajo tako, da se zadnja kvota izplača po končani kolavdaciji naprave, ako se napravi prizna končni kolavdum. V nasprotnem slučaju se mora zadnja plačilna kvota zadržati dotlej, dokler tvrdka grajanih nedostatkov ne odstrani. To te na kratko, ker ima Zadruga Zveza v Celju itak osnutke za slične pogodbe.

Komisijiski ogled.

Gradbena tvrdka mora sedaj nemudoma izvršiti načrte in tehnični opis naprave za vlogo na sreskega poglavarja za gradbeno dovoljenje. Vlogi je priložiti v štirih izvodih:

1. tehnični opis naprave v vseh detajlih;
2. trasni načrt visokonapetostnega daljnovoda in krajevnega omrežja v katastralnem merilu z vrisanimi drogovi, strešnimi in zidnimi nosilci;
3. načrt nosilnih konstrukcij pri daljnovodu in omrežju;
4. načrt transformatorske postaje v merilu najmanj 1 : 25 z vso vrisano električno opremo in stikalno shemo;
5. načrt stikalne plošče v merilu 1 : 10 s stikalno shemo. Ako se pri ogledu zahtevajo z elektrotehničnega stališča spremembe, mora zadruga te točke fiksirati eventualno v adneksu dobavne pogodbe.

Pri komisijiskem ogledu ščitijo javne interese zastopniki oblasti ter predpišejo, kako je izvršiti napravo propisno in gospodarsko.

Pričetek dela in nadzor.

Sedaj so vse predpriprave za pričetek dela gotove; tvrdka dobavlja material, katerega naj zadruga takoj po svojem izvedencu kontrolira. Reklamacije je najbolje izvršiti takoj. Naknadno se to večinoma praktično ne uveljavi več. Zadruga naj vedno točno kontrolira izvedbo naprave in vse pripombe tvrdki pismeno naznani. Ustmeni dogovori so neveljavni in brez izvršilne moči.

Kolavdacija.

Po izgotovitvi naprave naj zadruga takoj zaprosi za kolavdacijo in med tem vpostavi poskusni obrat še vedno na odgovornost koncesionirane tvrdke. V načrtih za kolavdacijo se morajo eventualne spremembe, ki so se pojavile pri gradbi naprave, dejanskemu stanju odgovarjajoče popraviti. Napake, ki se ugotovijo pri kolavdaciji, mora tvrdka na lastne stroške popraviti. Ko so ti nedostatki odstranjeni, se izvrši končni obračun, zadruga dobi koncesijo »za oddajanje in napeljevanje elektrike« na svojem omrežju in prijavi usposobljenega obratovodjo, katerega odobri pristojni sreski poglavar.

Tako so zadnje formalitete končane in novozgrajena električna naprava preide definitivno v posest zadruga, katera prične z njo obratovati pod lastno odgovornostjo.

Obratovanje zadruga.

»Vsak pričetek je težak« in »vsaka šola nekaj stane« se večinoma v polni meri uveljavlja pri pričetnem obratovanju zadruga. Na žalost pa zadruga tudi po daljšem obratovanju ne kažejo onega razumevanja za tehnična in komercialna vprašanja, kakor bi jih morala za dosego popolne rentabilnosti. Večinoma se zadovoljujejo z malo superdividendo, namesto da bi stremele po čim popolnejši izrabi zgrajenih naprav.

Pri vsakem vodstvu še tako male zadruga, se mora nahajati *tehnični* in *komercialni* oddelek. Ta dva oddelka sta lahko pri manjših zadrugah združena pod vodstvom ene osebe; pri večjih zadrugah pa je umestno namestiti v to svrhu dva uslužbenca, ki morata sporazumno delovati v procvit zadruga. Omenjam, da sta pri električnih zadrugah oba oddelka enake važnosti; eden brez drugega pri dobrih obratih ne more eksistirati.

Tehnični oddelek.

Tehnični oddelek ima v glavnem namen vzdrževati in izvrševati naprave za dovajanje električne energije konzumentu v takem stanju, da rezultira iz tega največja ekonomija ob upoštevanju vseh tozadevnih varnostnih predpisov.

Komercialni oddelek pa skrbi za pravilno razpečevanje blaga — električnega toka —, izvršuje bilanco in strogo pazi na to, da zadruga ne investira previsoke vsote za izboljšanje naprav, ki jih eventualno predlaga tehnični oddelek. Kakor vidite, lahko nastane neljubo prerekanje med tehnič-

nim in komercialnim oddelkom, ki se pa pri medsebojni uvidevnosti vedno hitro poleže.

Poiskujemo v kratkem prikazati naloge tehničnega oddelka pri vodstvu zadruga.

V prvi vrsti mora tehnični oddelek po svojem osebnju vzdrževati vse naprave, ki jih je tvrdka zgradila in strogo nadzorovati, da konzumenti samostojno ne izvršujejo nobenih popravil pri napravi. *To načelo je z vso rigoroznostjo izvajati, ker le na ta način se vzdrži napravo v trajno dobrem stanju.* Dogajajo se slučajji, da se zadrugarjem z vednostjo vodstva zadruga prepusti izdelava popravil pri lastnih inštalacijah. Imel sem dovolj prilike opazovati, da so ti dokaj dobro inštalacijo popolnoma pokvarili. Konzumenti se morajo z zaupanjem obračati na tehničnega obratovodjo, ki sicer mora biti ob določenih uri dnevno na razpolago. Brez njegovih strokovnih nasvetov ne smejo kupovati novih motorjev; preveliki motorji zelo slabo uplivajo na omrežje in močno potisnejo navzdol faktor učinka $\cos \phi$, katerega ima zadruga skoraj vedno v svoji dobavni pogodbi za električni tok. Večkrat se mi je že stavilo vprašanje, kaj pomeni ta skrivnostni $\cos \phi$? Popolnoma lajično se razume pod $\cos \phi$ sledeče: Navadni trofazni motorji imajo neprijetno lastnost, da vzamejo iz omrežja gotovo količino toka, četudi ne oddajo nobene mehanične energije. Ta tok imenujemo slepi tok. Slepi tok obremenjuje električne generatorje v centrali in električne napeljave. Ako je slepi tok velik, ne morejo generatorji proizvajati obilo delavnega toka. $\cos \phi$ nam služi za izračun slepega toka, katerega elektrarne po vsej pravici konzumentom zaračunajo. Manjši $\cos \phi$, večji slepi tok! Zato se mora skušati doseči $\cos \phi = 1$. V poslednjem času so tvrdke izdelale elektromotorje, ki ne jemljejo za obrat slepega toka; to so takozvani kompenzirani trofazni motorji. Seveda je nabavna cena teh motorjev precej visoka. Radi navedenega se mora za obrat določiti pravilno tipo pogonskega elektromotorja, ki je po možnosti vedno dobro obtežen. Pri dobro obteženih motorjih zaostaja slepi tok močno za delavnim tokom; na ta način se drži $\cos \phi$ nad nivojom, ki ga določa elektrarna v dobavni pogodbi.

Tehnični obratovodja mora izvrševati tudi vse projekte za hišne inštalacije. Od vsake hišne inštalacije se mora nahajati pri vodstvu točna skica, da v slučaju kakega popravila monter takoj točno ve, kaj mu je storiti.

V tehničnem oddelku naj se po možnosti vodi točna statistika porastka priključkov, poraba kWh (n. pr. za razsvetljava, pogon itd.). Vse te podatke naj se koncem obratnega leta tabelarično sestavi. Posebno točno je paziti na to, da se viški v KW pri obratovanju kolikor mogoče izravnajo. Nadalje je naloga tehničnega obratovodje, da konzumente uvaja v novitete pri električnih konzumnih aparatih. Velik priključek električnih žarnic naj ne pomeni popolno zadovoljstvo obratovodstva. V popolno razumevanje temeljite elektrifikacije spada tudi priključek toplotnih aparatov; med drugim poleg likala tudi stroj za sesanje prahu, stroj za čiščenje parketov, ventilator za sušenje las itd. Velik konzum zviša obratne ure in zniža eminentno ceno toka. Približati se morajo idealu: *Vse električno!* Ta deviza se dosledno izvaja v nordijskih državah in v Švici, v poslednjem času tudi v Nemčiji in Avstriji. Pri nas le malo mislimo na to; dovolj smo napredni, če nam električna žarnica skromno razsvetljuje stanovanje. V hvalevredni nameri je v zadnjem času stopila na plan naša največja hidrocentrala Fala s predlogom, da bo zaračunavala za konzum nočnega toka le 33 para za vsak kWh. Kakšen uspeh je s tem dosegla, mi ni znano. Želim pa, da bi tudi naše ostale hidrocentrale sledile temu zgledu, ter pripomogle k čim intenzivnejši elektrifikaciji naših krajev.

Komercialni oddelek.

Komercialni oddelek ima tudi mnogo važnih nalog, predvsem prodajo toka. Tok je trgovsko blago! Sicer to blago ni samostojno, odvisno je od električne centrale in njenih napeljav; ima lastnost, da se proizvajanje in poraba časovno krijeta in radi tega električni tok kot blago ne predstavlja nekaj omejenega in stalnega, vendar se je pravno uveljavilo naziranje, da je blago. Kdor si brez privoljenja napelje v svojo hišo tok, je v pravem pogledu tat. Navadna trgovska enota električnega toka je 1 kWh. (1 kWh se n. pr. že porabi, če gori žarnica à 25 sveč ca 35 ur.)

Električni tok se prodaja na podlagi različnih tarifov, pavšalnih ali števnih. Merjenje električnega toka preskrbujejo števeci, ki se montirajo med hišnim priključkom in notranjo inštalacijo in kažejo porabo toka v notranji inštalaciji.

Tarifiranje toka je eno od najvažnejših vprašanj pri elektrifikaciji. V zadnjem času, zlasti v preteklem letu, so se izvršile v Nemčiji večje ankete v

svrhu delne unifikacije tarifne postavke električne energije. Najboljši poznavalci tega težkega vprašanja so napisali v časopisih znanstvena razmotrivanja. Do končnega zaključka ni prišlo, vendar je bila večina strokovnjakov mnenja, da so sedanje cene toka mnogo previsoke; potreba po znižanju se povsod manifestira. Kljub temu, da je življenje v Nemčiji dražje nego pri nas, znaša povprečna cena toka za luč ca 40 Pf/kWh (v Ameriki 6 cts/kWh). Pri nas pa 6 Din! Nekateri elektrane v Nemčiji so znižale ceno toka; tako je konzum porastel in elektrarne so se izkazale z večjim dobičkom.

Ako mi bo dopuščal čas, se bom dotaknil tega važnega vprašanja na koncu mojega referata še enkrat bolj obširno.

Nadalje mora komercialni oddelek sporazumno s tehničnim nabavljati material za uporabo pri novih inštalacijah in popravilih. Na podlagi kartoteke materiala, ki jo mora vsaka zadruga posedovati, se sestavi naročilo za nov material. *Priporočam toplo, da se vsaka nabava materiala ojetalno razpiše* in odda najprimernejšemu ponudniku; nikakor ni umestno in za zadrugo gospodarsko, da se naročuje material eventuelno samo pri eni tvrdki. Vsaka tvrdka mora k ponudbi predložiti vzorce materiala. Mogoče se mi bo ugovarjalo, da je boljše imeti v omrežju enoten material. Seveda bi bilo to idealno, toda večina tvrdk izdeluje zelo sličen material, ki mora odgovarjati predpisom Z. N. E. Vzemimo n. pr. varovala! Stotz, Siemens-varovala so si zelo slična. Voigt-Haefner-varovala se le malo razlikujejo od navedenih. Tudi varovalni avtomati so skoro pri vseh tvrdkah isti. Isto se lahko trdi o utikalih, stikalih itd. Dokaj važno pa je pri omrežju, da so števeci popolnoma enotni. Paziti je na to, da si zadruga nabavi najboljše števece, ki izkazujejo minimalno lastno uporabo toka. Nadalje mora zadruga imeti na skladišču vsaj vzorce različnih toplotnih aparatov, katere naj perijodično razkazuje članom. Tudi primerna svetila, posebno z zdravstvenega stališča, mora zadruga pri svojih članih propagirati. V to svrhu mora zadruga svojim članom nuditi v svoji lastni prodajalni prvovrsten material.

Iz tega je razvidno, da mora komercialni oddelek delovati v veliki meri propagandistično za čim intenzivnejšo uporabo električnega toka.

Pri nas se le malo upošteva dejstvo, da je propaganda tudi pri elektrifikaciji nujno potrebna. Naloga več-

jih elektraren bi bila, da z različnimi okrožnicami opozarjajo konzumente na novitete konzumnih aparatov. Posebno velikega pomena so akumulacijske peči. Peč se razgreje ponoči, ko je na razpolago tok po nizki ceni, ter oddaja potem toploto podnevi. Te peči imajo zelo dober učinek.

Poleg te naloge ima komercialni oddelek tudi skrbeti za točni inkaso, za vestno in pregledno inventuro, izvrševati najmanj polletne poskusne bilance, voditi statistiko oddaje električne energije ter druge knjigovodske posle. Neobhodno potrebno je voditi statistične podatke o delovanju elektrarne, ki služijo potem za izvršitev skupne statistike električnih naprav za Slovenijo. Pripomnim, da je gradbena direkcija v Ljubljani v lastnem delokrogu že izvršila statistiko električnih naprav za Slovenijo; manjkajo sicer še nekateri podatki glede števila prebivalcev s tokom oskrbovanih krajev, potem pa bo ta statistika zrela za tisk.

Točnejše podatke glede organizacije in knjigovodstva v inštalacijskem podjetju najdete v knjigi Ottó Schinze, »Organisation und Buchführung in Installationsgeschäften«, »Betriebsführung städtischer Werke« od Weyla, »Verwaltungspraxis bei Elektrizitätswerken« od Bertholda itd.

Podrobnejše se v ta vprašanja ne morem danes poglabiti.

Reorganizacija zadrug.

Znano mi je, da namerava Zadruga Zveza reorganizirati delovanje včlanjenih zadrugnih elektraren. Predvsem ima v vidiku povsem enotne smernice pri obratovanju. Ta namerava je zelo hvalevredna in primerna duhu časa, če se posreči postaviti *pravilno podlago za strokovno in popolnoma nevtralno delovanje*. Vse faktorje, ki bi prišli v nasprotje s tem načelom, je *brezobzirno* izločiti. Včlanjene zadruge se morajo s popolnim zaupanjem obračati do svoje voditeljice, Zadrugne zveze, ki jim mora biti s svojim strokovnim in gospodarskim nasvetom vedno na razpolago.

Kar sem povedal o zadrugnih elektrarnah radi organizacije z ozirom na njih tehnično in komercialno vodstvo, isti principi se morajo uveljaviti pri Zadrugni Zvezi, odseku zadrugnih elektraren. Ima pa vrhovno vodstvo zadrugnih elektraren še druge naloge, kakor podrejeni mu člani.

Predvsem mora biti stalno v kontaktu s sličnimi zvezami v drugih deželah in prevzeti od njih vse dobre organizatorične odredbe. Prirejati mora strokovna predavanja na sedežih svo-

jih članic. Vsaj dvakrat na leto sklicovati sestanke vseh članic, katerih smoter naj bo v prvi vrsti obravnavanje vprašanj za čim intenzivnejšo elektrifikacijo naših dežel in pridobitve gospodarske samostojnosti zadrug. Ako se bodo zadruge lahko zatelekele za gnotno podporo k svoji voditeljici, bo tudi sklepanje pogodb z elektrarnami, ki dobavljajo tok, uspešnejše, ker tu velja princip, da se z močnejšim drugače postopa nego s šibkejšim.

Zadružna Zveza mora izdajati enotne tiskovine, katere se potrebujejo pri komercialnem in tehničnem vodstvu zadrug. Enotnost v tem oziru olajša kontrolo. Nadalje mora paziti Zveza na enotnost terminologije pri naročilih. Ker Zveza presoja situacijo s širokopoteznega stališča, bo vsa ta vprašanja lahko obravnavala na podlagi izkustev.

Presoja vsakega projekta naj se izvrši po strokovnjaku zadrug, oферtalne licitacije pa na sedežu Zveze. O oddaji del naj zadruga po Zvezi vedno v lastnem delokrogu odloča, v nobenem slučaju naj ne pripusti to zadruga drugim faktorjem.

Nadalje bi bilo zelo umestno, da bi Zveza v lastnem delokrogu prirejala kratkodobne tečaje za vzgojo osobito komercialnega osobja pri zadrugah.

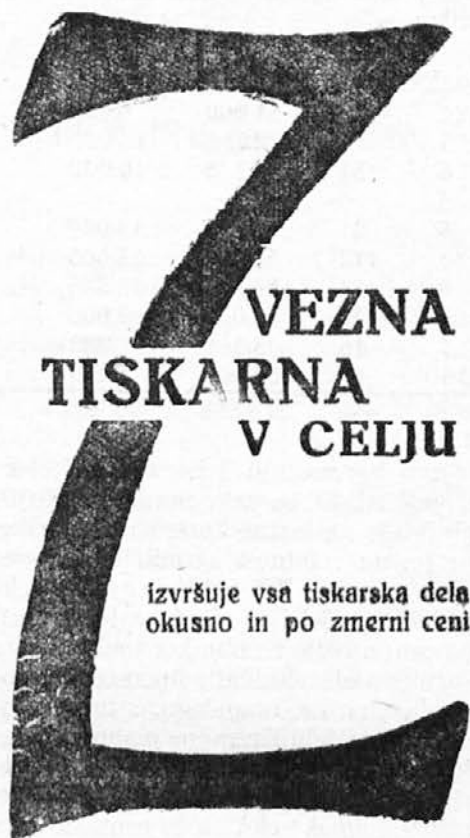
Pri nabavi materiala za svoje članice mora Zveza uvaževati predvsem dejstvo, da pomeni konstantno skladišče materiala močno obremenitev finančne moči Zveze, ker predstavlja material na skladišču mrtev kapital. Radi tega mora Zveza pri svojih nabavkah skrajno oprezno postopati in imeti točno evidenco vsega materiala na sub-skladiščih svojih včlanjenih zadružnih elektraren. Včlanjene zadruge morajo javiti Zvezi točno vsako potrebo materiala. Organizacija centralnega nakupa materiala ni zvezana z velikimi težavami, ako ima Zveza vedno točen pregled nad uporabo materiala svojih članic.

Na vsak način bo centralno vodstvo zadrug pri Zvezi imelo sigurno velik uspeh, če se izvrši naprava skladno z zgoraj navedenimi smernicami.

Primanjkuje mi še časa, da bi se spuščal v podrobno razpravo o tarifah. To važno vprašanje si prihranim za drugič.

Končujem torej svoj referat v upanju, da sem vam zamogel v tem kratkem času podati novih momentov o principih pri osnovanju zadrug in o tehničnem in komercialnem delovanju zadružnih elektraren. Trdno sem pre-

pričan, da bo današnje zborovanje imelo popolen uspeh in zbudilo v javnosti zanimanje za čim popolnejšo elektrifikacijo naših krajev.

Janko Lešničar:

Organizatorična vprašanja pri zadružnih elektrarnah.*

Naš današnji sestanek je gotovo prvi svoje vrste v Sloveniji in najbrže tudi v celi naši državi. Rodila ga je potreba in živa želja, da se polože enkrat zadružnim elektrarnam trdni organizatorični temelji. Mi moramo zbrati dosedanje skušnje pri elektrifikacijskem delovanju na zadružni podlagi tako, da moremo obdržati, kar je dobrega in popraviti, kar je slabega. Zato se mi zdi primerno, da poleg male razpravice o bilančnih in knjigovodskih vprašanjih pri zadružnih elektrarnah podam tudi nekoliko gradiva za organizacijsko debato.

Prve ustanovitve zadružnih elektraren spadajo pri nas v predvojno dobo, nekako v leta 1908—1914. Na Gorenjskem je zidala takrat dežela

Kranjska na Završnici večjo elektrarno z namenom, da razdeljuje električno strujo v širjem okolišju. Elektrifikacijska ideja je pronikla tudi v kraje, ki niso mogli priti pri tem projektu v poštev in tako so nastale v škofjeloškem okraju tri zadružne elektrarne z malimi vodnimi centralami. V Spodnji Šiški je nastala tudi v tem času, če se ne motim, elektrarna na zadružni podlagi, ki je menda prva razdeljevalna zadružna elektrarna v Sloveniji. Na bivšem Štajerskem se je ustanovila zadružna elektrarna v Trbovljah z lastno kalorično centralo; to je prvo večje zadružno podjetje te vrste v Sloveniji.

Vojna je na svoj način pospešila elektrifikacijo naše dežele. Med njo se dokončava velika vodna centrala na Fali, ki igra danes pri elektrifikaciji cele mariborske oblasti največjo vlogo. Gospodarski razmah naše dežele vsled državnega prevrata je povzročil tu in tam zadružne ustanovitve novih elektraren. Še več pa privatnih podjetij te vrste. V naši Zvezi nastaneta v tej dobi Rajhenburg, ki je danes obupal sam nad seboj in je likvidiral, in Ormož. Prva zadruga je imela lastno nedostatno vodno centralo, druga pa dobiva tok iz tuje kalorične centrale. Med tem časom so se uredile razmere pri falski družbi. Že od prevrata naprej, jaz spominjam tu na prvo povojno zborovanje Občeslovenskega obrtnega društva v Celju meseca januarja 1919, so se elrtniški, pa tudi kmečki interesi zanimali za razliv falskega toka po celi deželi — dasi niso pomislili na velike težkoče, ki so zvezane še danes s to velikopotezno elektrifikacijsko akcijo. Ne bodem tu razpravljaj o vseh fazah pogajanj in prošnji za napeljavo falskega daljnovoda do Trbovelj; končno se je zgradil in na celi tej dolgi progi je nastala cela vrsta drugih in sledečih naših zadružnih elektraren: Selnica, Limbuš, Fram, Spodnja Poljskava, Slov. Bistrica, Ptuj in v trboveljskem okolišju Zagorje, Hrastnik, Dol. Na severnem koncu dežele so nastale Apače, nove ustanovitve se pripravljajo v Slov. goricah in v celjski okolici. Niso pa rok križem držali tudi v Savinjski dolini in na bivšem Kranjskem. Po lanskim letopisih zadružnih zvez je bilo v Sloveniji koncem l. 1924, vsega skupaj 30 zadružnih elektraren, od katerih jih je bilo včlanjenih pri naši Zvezi 12, pri ljubljanskih zvezah pa 18. V l. 1925. je utegnulo to število narasti na 35.

Žal mi je, da ne morem ob tej priliki podati statističnega materiala za vse slovenske zadružne elektrarne. Zveza sama je nabrala glede svojih zadrug

* Predavanje g. Janka Lešničarja na konferenci zadružnih elektraren dne 31. januarja 1926 v Ptujju.

nekaj podatkov, ki pa deloma niso popolni, deloma pa se tičejo zadrug, ki so prišle šele v obrat ter se sedaj še ne da presoditi njihove kapacitete. Nekatere zadruge nam pa podatkov sploh niso poslale. Med njimi ena (t. j. Selnica)

	Zadružnikov	luči	motorjev	ks	tok za luč	tok za silo
Trbovlje	135	2.195	24	807	54 000	6.000
Slov. Bistrica	106	1.230	15	44	22.755	14.927
Zagorje	107	1.100	6	515	22 300	10.000
Dol	27	250	5	—	—	—
Hrasnik	45	630	5	41	16.897	13.029
Ptuj	206	4.100	36	112	51.009	35.666
Ormož	101	1.440	9	54	26.615	13.385
Limbuš	22	312	6	22	8.000	3.000
Fram	28	351	4	46	3.305	983
Sp. Poljskava	53	568	13	47	12.000	3.000
	830	12.176	123	4982	216 881	99.990

Ti podatki sami nam pa že kažejo, da se nismo pri organizaciji zadruženje elektrifikacije trudili zastonj. 12.000 luči v navedenih krajih pomenja toliko več komodnosti, higijene, olepšanja naših meščanskih in kmetijskih domov, prihranka na dražjih sredstvih za razsvetljavo. Neizminerno večje važnosti za naše narodno gospodarstvo pa je to, da so mogle te naše članice dati za zboljšanje in pocenjenje naše narodno-gospodarske produkcije doslej na razpolago 123 motorjev s skoraj 500 ks. Ti le motorji služijo za pogon nekaterih industrijskih podjetij (1 opekarina, 1 usnjarna, 5 mlinov), drugi pa služijo raznim obrtniškim in kmetijskim svrham: največ je mlatilnic, slamoreznic, domačih krožnih žag in domačih mlinov; potem pa imamo motorje pri mizarjih, kovačih, v eni mesariji, lončariji, v eni tiskarni in v eni izdelovalnici za perilo. Eden mali motorček goni hišni vodovod. Ne bode mi treba na današnji zadružni konferenci znova povdarjati, da je prva naloga naših zadružnih elektraren delati propagando za uporabo motorjev, kajti v čim cenejši in čim boljši produkciji tiči cela skrivnost vsakega narodno-gospodarskega napredka. V revni naši Sloveniji pa je ta okoliščina toliko večjega pomena.

Organizacija vseh teh naših in drugih slovenskih zadružnih elektraren je povzročila silne težkoče. Nismo imeli skušenj niti glede ustanovitve, niti glede financiranja, niti glede tehničnih strani pri napravah in kasnejšem tehničnem in komercialnem vodstvu. Stvar je bila že pred vojno težavna, ker ni bilo blizu ležečih primerov. Kar se je takrat delalo na elektrifikaciji, je bilo večinoma delo dežel, komun ali privatnih podjetnikov. Zanašati se je bilo pri tem mogoče le na navodila in

radi tega ne, ker je pristopila k drugi zvezi, druga (t. j. Rajhenburg), pa je izročila ves svoj obrat z imetjem in dolgovi vred trški občini rajhenburški. Od ostalih smo prejeli sledeče številke:

izjave posameznih inženirjev ali elektropodjetij, ki so pa v mnogih slučajih gledali le na lastne koristi in zasluzke, ne pa na solidnost zgradb in prosperiteto naprav. Raison d'etre vseh električnih podjetij je ta, da morajo dati po ceni strujo, recimo kot vsako drugo surovino ali tehnični pripomoček v gospodarstvu na razpolago; s to surovino, s tem tehničnim pripomočkom se še le morejo ustvarjati nove gospodarske dobrine. Zato so si bodisi zasebne, bodisi delniške električne centrale že v Nemčiji, ki je delala v naši bližini prva veliko naprav, slabo obrestovale. Zasebni kapital se je začel v vseh manjših podjetjih umikati in nastopiti so morale kot finansirji občine ali zadruge. Pri nas je pomenila vojna naravnost srečo za one zadruge, ki so se z lastnimi centralami ustanovile pred vojno. Takrat je bil pri nas nekak zadružni princip, da se ne sme zahtevati večjih deležev pri zadrugah. Vsled tega so bile deležne glavnice pri predvojnih elektrarnah majhne, dolgovi pa veliki. Ker se te naprave že po svoji naravi ne morejo dobro obrestovati, kamo se le hitro amortizirati, bi bile povsod nastale težkoče. Še po vojni se kažejo tu in tam težkoče pri zadrugah z malimi deležnimi glavicami. Pri prvih teh povojnih ustanovitvah se v resnici tudi nismo mogli znebiti stare tradicije. Rezultat naših študij na licu mesta v Nemčiji pa nas je dovedel na druga pota. Po inicijativi nemškega zadrugarja Wolterstorffa je začelo nemško zadružništvo računati drugače; oni so uvideli, da je mogoča i eksistenca i prosperiteta zadružnih elektraren samo v tem slučaju, ako se cela naprava takoj plača. Upeljali so pri ustanovitvah višje deleže in takozvano »Anschlussgebühr«; z deleži in to priklopno pristojbino so naprave takoj

plačali in so s tem dosegli 1. cenen tok, 2. gladko gospodarjenje v zadrugah, brez obrestovanja izposojil, brez amortizacije itd. Tega smo se skušali držati tudi mi pri vseh zadnjih ustanovitvah; gospodarje bodo znabit povedali, s kakim uspehom. Pravilno je, da se plačajo takoj spočetka deleži in priklopne pristojbine separatno; zadnje gredo a fond perdú in je s tem ekonomska podlaga zadruge zasigurana. Upeljali smo pa povsod, kjer so se določili višji deleži in tudi tam, kjer so upeljane priklopne pristojbine po nemškem vzorcu, šego, da morajo plačati vsi zamudniki ravnotako ali višji delež ali priklopne pristojbine z narastlimi obrestmi vred. Naknadno pribajajoče priklopne pristojbine se potem počasi pišejo prvim zadružnikom v dobro na račun toka ali pa gredo v kak rezervni zaklad. Na ta način se dosega nekako izenačenje napravnih stroškov na vse zadružnike.

Način financiranja zadružnih elektraren z deleži in priklopno pristojbino je usposobil tudi naše zadružne elektrarne, da tako rečem, za konkurenco z občinskimi napravami. Ustanovitev občinskih naprav je sicer komodnejša, a gospodarstvo je tam vsled dolgozvezne amortizacije težavnejše in tok že vsled tega dražji kot pri zadružnih napravah. Vrhutega je uprava pri zadružnih elektrarnah vedno cenejša kot pri komunalnih. Radi teh prednosti pa seveda nočem trditi, da bi ne bile primerne občinske naprave v velikih mestih ali tam, kjer vsled kakršnihkoli posebnih razmer ni mogoče doseči ustanovitve zadruge.

O tehničnih stvareh in predpogojih naših zadružnih naprav bode govoril naš spoštovani današnji gost g. inženir Ditrich kot znan strokovnjak v teh zadevah. Meni preostaja še nekoliko izvajanja glede knjigovodstva in bilanc.

Kakor sem že rekel, bili smo in smo še po velikem delu sedaj novinci pri ustanovitvah in vodstvu zadružnih elektraren. Zato še tudi doslej nismo iztuhtali za knjigovodstvo pri naših elektrarnah kar najboljšega »šimeljna«, kakor nam ga je n. pr. pokazala dolgoletna praksa pri naših posojilnicah. Težavo nam dela predvsem dejstvo, da so nekatere naše električne zadružne naprave bolj majhne, druge pa zopet tako velike, da bi brez širje naloženega knjigovodstva ne bila več mogoča pravilna kontrola, zlasti če se delo deli na več uslužbencev in na več panog. Najpotrebnejše pa so povsod sledeče knjige: 1. zadružni register, 2. glavna knjiga deležev, 3. dnevnik, ki je lahko najpreprostejši z dvema kofona-

ma, pri katerem so pa potrebni posebni razdelniki za bilanco, ali dnevnik z razdelnikom ali ameriški žurnal z glavami specijelno za elektrarne, 4. saldokontna knjiga, navadna za vse saldi ali pa ena za združnike in ena za ostale stranke, 6. blagovna knjiga za one zadruge, ki se bavijo s skupnim nakupom materiala in z instalacijami. Mesto blagovne knjige se da upejlati tudi kartoteka, ki je po mojem mnenju bolj praktična in priročna, potrebuje pa zanesljivo nadzorstvo. Poleg tega so potrebne še kontrolne in plačilne knjižice za stranke in knjiga za kontrolo števecov. O tem nam bo podala kako praktično navodilo tudi še debata. Zveza je že nekaj knjig in formularjev založila, druge bo pa še založila kakor hitro se najdejo najbolj praktični vzorci.

Kar se bilance tiče, bo morda najboljša, ako jo bodo zadruge izdelale po našem praktičnem vzoru. Tiskovino imamo že založeno.

Z marljivostjo, dobro voljo in dobro združno disciplino bomo pa nedvomno sčasoma premagali otroške bolezni tudi v tej panogi našega združnega udejstvovanja.

Janko Lešniar:

In še enkrat — ustanovljajte zadruge za zavarovanje živine!

Lani in predlanskim se je pokazalo precej interesa za ustanavljanje združenj za zavarovanje živine. Združna Zveza je sestavila za take zadruge vzorna pravila in je že v lanskem »Zadruhu« kakor v okrožnicah izjavila, da rada prevzame brezplačno vsa pripravljiva dela za ustanovitev takih združenj, to je, da pošlje svojega odposlanca na ustanovni občni zbor, da sestavi ustanovni zapisnik, izgotovi registracijsko prošnjo z vsemi prilogami in da vsa navodila za poslovanje. Kljub temu pa gre z ustanovitvami teh združenj zelo počasi. Ali se naši združenjarji ne zavedajo velikih prednosti takih združenj? Gospodarske razmere na deželi so vedno bolj težke. Naša kmečka posest stoka vsled visokih davkov in splošnega pomanjkanja denarja. In večine naših kmetov nikakor ne moremo šteti med dobro stoječe ali večje kmete, ki si konečno vendar še lažje pomagajo. Naj pogine vsakemu našemu povprečnemu kmetu vol ali krava, pomenja to za njega zelo težek gospodarski udarec. Ali ni potem naravnost sreča, če je tak nesrečnež član zadruge

za zavarovanje živine, ki ve, da mu bode povrnjen dober, če ne največji del škode! Obvarovan je s tem preobčutnega zadolženja in gospodarskega nazadovanja. Vodje naših posojilnic, spomnite se tega in pospešujte to vrsto združništva!

Iz združne prakse.

3.

Kakor je iz poročila o konferenci združnih elektraren v Ptujju dne 31. januarja t. l. razvidno, se je govorilo tam o davku na poslovni promet pri združnih elektrarnah. Omeniti je treba tu ponovno, da take zadruge, ki nimajo niti popolnoma niti deloma kmetijskega značaja, torej združne elektrarne v mestih, trgih in industrijskih krajih, sploh ne morejo biti oproščene davka na poslovni promet. Glede ene izmed kmečkih združnih elektraren je pa izdala Delegacija ministrstva financ v Sloveniji dne 5. januarja 1926 pod št. I B 4935 nastopno odločbo:

»Prošnji z dne 12. aprila 1925 za priznanje prostosti od davka na poslovni promet morem iz sledečih razlogov le deloma ugoditi.

Člen 8. točke 2 a zakona z dne 31. januarja 1922 (Uradni list št. 46/20 ex 1922) oprošča kmetijske zadruge od davka na poslovni promet le tedaj, če so predmet prodaje lastni proizvodi vseh strok kmetijstva, dalje kmetijski stroji, orodje in sploh priprave za obdelovanje in predelovanje. Kmetijske zadruge torej niso v splošnem oproščene od prometnega davka, ampak le v primerih, ako se predmet prodaje nanaša na zgoraj navedene objekte.

Glavni § 2 združnih statutov ima pa zadruge namen, da kmetovalcem-združnikom na skupni račun dobavlja električni tok, dalje izvršuje zadruge inštalacije in dobavlja za razsvetljavo in pogon potrebne svetilke, stroje in druge predmete.

Da promet, ki se nanaša na razsvetljavo ne more biti prost davka na poslovni promet, izhaja že iz zgoraj citiranih zakonskih določb, in sicer radi tega ne, ker nima neposrednega stika z gori omenjenim predelovanjem in obdelovanjem in ker toka ne proizvaja elektrarna sama, ampak ga dobiva od drugod, t. j. od elektrarne Fale, kar se razvidi neoporečno iz prošnje z dne 12. aprila 1925. Zato tudi oni del inštalacij, ki se nanaša na razsvetljavo, ne uživa davčne prostosti. Pač pa priznam prostost onemu delu prometa, ki se nanaša na dobavo toka za pogon kmetijskih strojev, odnosno, ki se na-

naša na senkaj spadajoče inštalacije, dočim je promet z nečlani v vsakem primeru zavezan davku.

O tem obveščam naslov s pripombo, da je kako pritožbo proti tej odločbi vložiti pri delegaciji ministrstva financ v Ljubljani v 15 dneh izza dne, ki sledi vročitvi tega obvestila.

K temu je treba najprej pripomeniti, da se v odločbi finančne delegacije citirana točka 2 a čl. 8 zakona za poslovni promet glasi dobesedno tako: »(Oproščeni so davka na poslovni promet) kmetovalci glede prometa svojih lastnih proizvodov vseh strok kmetijstva, kmetijskih strojev, priprav, orodja in opreme, ako ni njih namen dobiček in ako opravljajo ta promet izključno s svojimi člani.« Ker je bila Zveza mnenja, da spada električna luč gotovo med »priprave« ali »opremo« v kmetijskem gospodarstvu, je svetovala včlanjenim kmečkim združnim elektrarnam, naj se pritožijo proti zahtevi davčnih oblastev po plačilu davka na poslovni promet. Na eno takih pritožb je pred mesecem dnevi finančna delegacija odgovorila in sicer, kakor je iz njene odločbe razvidno tako, da je zožila pomen besed »priprav« in »opremo«. Razume se, da se bode stvar zasledovala naprej, ker po naših mislih ni potrebno, da bi razlagala provincijalna davčna instanceska obstoječe davčne zakone tako, kakor tega ni hotel zakonodajalec, ki je gotovo želel favorizirati kmetijske zadruge.

Kar se tiče nekmetijskih združnih elektraren in davka na poslovni promet, stoji stvar tako: Čl. 262 fin. zak. za l. 1922./23., odnosno čl. 257 fin. zak. za l. 1924./25., na podlagi katerih so oproščene lahko tudi nekmetijske združne elektrarne gotovih davkov in pristojbin, pravita, da se raztegnejo na celo kraljevino čl. 95, 96 in 98 srbskega združnega zakona z dne 3. decembra 1898. V čl. 96 se sicer pravi, da so zadruge, ki ne dele dobička, oproščene vseh davkov in doklad, a na drugi strani izjavljajo davčne oblasti, da je davek na poslovni promet nov, to je, da se v čl. 96 ni mislilo na njega in ga je torej treba plačati, ker se ga v citiranih čl. 262 in 257 izrecno ne navaja in ker je v gori omenjenem zakonu na poslovni promet tudi samo govora o »kmetijskih združenjih«. Vkljub temu smo mnenja, da lahko zahtevajo tudi zadruge v naših manjših mestih, trgih in industrijskih krajih že v okviru citirane določbe oprostitev za tok, ki ga jemljejo združniki za obrat kmetijskih motorjev ter za promet s temi stroji in inštalacijskim materialom.

Objave 'Zadružne Zveze' v Celju.

Občni zbori, bilance, registracije.
Sedaj je čas občnih zborov. Vse zadruge morajo strogo paziti, da se vrše občni zbori *pravočasno* in da so *pravilno razglašeni*. One zadruge, ki imajo to v pravilih, naj pošljejo oglaš »Zadruge«, ki izhaja sedaj redno vsakega 15. v mesecu; one, ki lahko razglase svoj občni zbor v pisarni ali pred cerkvijo, naj to pravilno store. Ako je treba objaviti občni zbor v kakem časopisu, naj se to ne prezre in dotično številko časopisa shrani. Vsak razglas se mora izvršiti ali v onem roku, ki ga eventuelno pravila predpisujejo ali pa vsaj 8 dni pred občnim zborom. Zelo je treba nadalje paziti na pravilno sestavo zapisnika o občnem zboru. V uvodu treba natančno konstatirati, kedar in kje je bil občni zbor razglašen in ali je sklepčen. Ako ima kaka zadruge določilo, da se v slučaju nesklepčnosti prvega, vrši isti dan, v istem prostoru in z istim dnevnim redom pol ali eno uro kasneje drug občni zbor, ki je sklepčen ob vsakem številu navzočih zadružnikov, je treba to že v razglasu o občnem zboru omeniti, v zapisniku pa je treba nesklepčnost prvega občnega zbora izrecno ugotoviti. Istotako treba ugotoviti, če so bili posamezni sklepi soglasno sprejeti ali z večino glasov; razmerje glasov treba v tem slučaju navesti. Bilanco treba v prepisu poslati Zvezi, ker bode ista izdelala statistiko članic za l. 1925.; one zadruge, ki uživajo po čl. 262 ali 257 davčne in pristojbinske ugodnosti, morajo Zvezi poslati v prepisu, katerega istinitost potrde uradno, tudi zapisnike o občnih zbora. Spremembe v načelstvu in pravilih se morajo takoj registrirati. Formular za prošnje ima »Zveza« v zalogi.

Pozdrav »Zadruge«. Jedna od naših članic nam je poslala sledeči dopis: »Iskreno pozdravljena »Zadruge« povodom Tvojega tretjega pomladka! Želimo Ti najboljših uspehov! Da bi Te le vsi, katerim si namenjena in potrebna, vestno čitali in se ravnali po Tvojih zlatih naukih!«

Zadružna Zveza v Celju

ima za svoje članice stalno v zalogi sledeče tiskovine:

1. Tiskovine za knjige.

- Hranilne vloge, dvobarvne.
- Hranilne vloge, enobarvne.

- Posojila, dvobarvna.
- Posojila, enobarvna.
- Tekoči račun, enobarven.
- Glavna knjiga deležev.
- Zadružni register.
- Blagajniški dnevnik, navadni.
- Blagajniški dnevnik z razdelnikom.
- Blagajniški dnevnik, ameriskanski.
- Vložni zapisnik.
- Seznam dolžnikov in porokov.
- Razdelnik prejemkov, velik z glavami.
- Razdelnik prejemkov, mal.
- Razdelnik izdatkov velik, z glavami.
- Razdelnik izdatkov, mal.
- Sejni zapisnik.

2. Razne tiskovine.

- Izvečki hranilnih vlog.
 - > posojil.
 - > naloženega denarja.
 - > tekočega računa.
 - > deležev.
- Računski zaključki za kreditne zadruge.
- Računski zaključki za gospodarske zadruge.
- Obračun električnega toka za števece.
- Obračun električnega toka na paušal.

- Račun toka za števece.
- Račun toka za paušal.
- Ustanovni zapisnik.
- Dolžna pisma.
- Prošnje za posojilo.
- Obračun vloge.
- Obračun posojila.
- Opomin za obresti.
- Pristopna izjava.
- Denarni listek.
- Izkaz invalidskega davka.
- Izkaz za rentnino.
- Izkaz za neposredne pristojbine.
- Prošnja za registracijo zadruge.
- Prošnja za vpis novih članov, načelstva in spremembo pravil.

3. Bloki.

- Blok prejemkov.
- Blok izdatkov.
- Skadenčna knjiga za menice.
- Obrestne tabele.
- Odpoved deležev.
- Indeks.
- Knjižice za vloge.
- Knjižice za posojila (deleže).
- Knjižice za tekoči račun.

...

Vezave knjig po naročilu. Dobe se vezane knjige računskih zaključkov.

...

Kuverti, pismen in konceptni papir, štambiljke za firmo, poštino in pristojbine.

Vabilo na

občni zbor

Kmečke hranilnice in posojilnice na Ptujski gori

ki se vrši v nedeljo, dne 28. svečana 1926 v pisarniških prostorih hiš. št. 23 na Ptujski gori ob 2. uri popoldne.

Dnevni red:

1. Čitanje in odobritev zapisnika zadnjega občnega zbora.
2. Poročilo načelstva in nadzorstva.
3. Odobritev računskega zaključka za leto 1925.
4. Nadomestne volitve.
5. Slučajnosti.

Na Ptujski gori, dne 4. svečana 1926.

Načelstvo.

Vabilo

na

občni zbor

Hranilnice in posojilnice v Artičah

ki se vrši v nedeljo 21. februarja 1926 ob 3. uri popoldne v pisarni posojilnice »Pri Slovencu« v Sp. Pohanci s sledečim dnevnim redom:

1. Poročilo načelstva in nadzorstva.
2. Odobritev računskega zaključka za leto 1925.
3. Volitev načelstva in nadzorstva.
4. Slučajnosti.

V Artičah, dne 26. januarja 1926.

Načelstvo.

Občni zbor

Jugoslovanske hranilnice in posojilnice v Celju

registrovane zadruge z omejeno zavezo, se bo vršil v sredo, dne 24. februarja 1926 ob 6. uri pop. v zadružni pisarni s sledečim dnevnim redom:

1. Poročilo upravnega sveta.
2. " " nadzorstva.
3. Potrjenje letnega računa in bilance za leto 1925.
4. Slučajnosti.

Ako bi občni zbor ob določeni uri ne bil sklepčen, se vrši pol ure pozneje na istem mestu s prvotnim dnevnim redom drug občni zbor, ki je sklepčen brez ozira na število udeležencev.

Celje, dne 15. februarja 1926.

Upravni svet.